

35.075.5: 731761 317.854: 725.04: 657.3: 7.025: 7.002.6

M93-284

HANDBOEK BEELDENE KUNST

De realisatie en het behoud

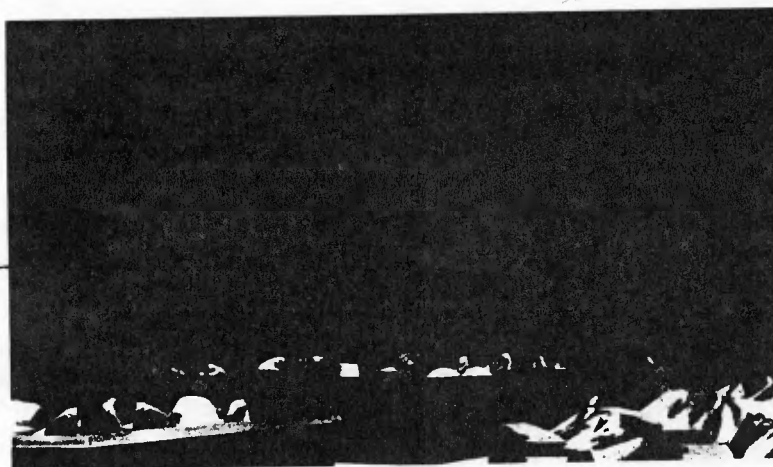
van

beeldende kunst

bij de

Rijksgebouwendienst

Boekmanstichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739

Rijksgebouwendienst
Bureau Rijksbouwmeester
Adviesgroep Beeldende Kunst, CA
's-Gravenhage, Woensdag, 17 juni 1992

Boekmansichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	4
2.	Toepassing van Beeldende Kunst.....	5
2.1	Reikwijdte van de regeling.....	5
2.2	Bepaling van het kunstbudget.....	6
2.3	Bestemming van het kunstbudget.....	7
2.4	Beeldende kunst bij huurprojecten	7
2.5	Procedures voor toepassing van Beeldende kunst	9
2.6	Taakverdelingen	11
3.	Het behoud van Beeldende Kunst.....	13
3.1	Het Auteursrecht op beeldende kunst.....	13
3.2	Renovatie en verbouw.....	15
3.3	Het afstoten van onroerend goed.....	16
3.4	Het onderhoud van beeldende kunst.....	17
4.	Lijst van afkortingen.....	20
	Bijlage 1: Honorariumgrafiek beeldend kunstenaars.....	21
	Bijlage 2: Aanwijzingen voor een goed beheer van kunstwerken	

Lijst van Afbeeldingen:

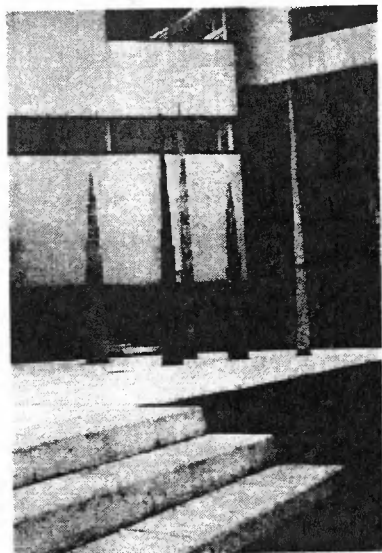
01	R. v.d. Wint	Tweede Kamer	's-Gravenhage	vergaderzaal	1
02	S. Buisman	RAS	Houten	voorterrein	4
03	H. Scholten	RBA	Schaarsbergen	gangen en hal	5
04	R. Verhagen	Raad voor de Kinderbescher- ming	Breda	plafond	6
05	Y. Mostard	KADOR	Roermond	centrale hal	7
06	D. v.d. Kop	Parnas	Amsterdam	binnenterrein	8
07	K. Wevers	P.I. Vosseveld	Vught	binnenterrein	8
08	P. v. Oorschot	Kantongerecht	Utrecht	binnenplaats	9
09	H. Schuil	Huis van Bewaring	Arnhem	dak	10
10	G. Verdijk	Rechtbank	's-Hertogenbosch	centrale hal	12
11	E. Terwindt	GAB	Almelo	voorplaats	13
12	L. Wechelaar	Tweede Kamer	's-Gravenhage	centrale hal	14
13	T. Sengers	P.I. Esserheem	Veenhuizen	binnenplaats	15
14	K. Gubbels & H. Hermans	Koninklijke Bibliotheek	's-Gravenhage	kantine	16
15	J. v. Rooyen	SZW	Leidschendam	centrale hal	17
16	B. Boogaard	RSG	Breda	entree en gang	18

1. Inleiding

Voor u ligt het handboek beeldende kunst.

Dit handboek vloeit voort uit de nota van Directie Advisering en Onderzoek (DAO, HB/90.109 d.d. 25 april 1990) waarin aan het Beleidsoverleg Rijksgebouwendienst (BOR) een nieuwe systematiek is voorgelegd ter beheersing van de regelgeving. In die systematiek is uitgegaan van een beperkt aantal harde regels (betreffende de verschillende beleidsterreinen van de Rijksgebouwendienst) die met behulp van bijbehorende handboeken door de beleidverantwoordelijke directies zijn of worden uitgewerkt.

In dit handboek is de 'Harde Regel' met betrekking tot de beeldende kunst uitgewerkt en toegelicht. Het is bedoeld als intern naslagwerk voor de toepassing van beeldende kunst bij rijkshuisvesting.

Aan de orde komen o.m.:

- de reikwijdte van de percentageregeling;
- de bepaling van het budget beeldende kunst (BBK);
- de realisatie van beeldende kunst bij huurprojecten;
- de te volgen procedures en;
- de taakverdeling tussen de partijen.

Tevens is een paragraaf gewijd aan het behoud van de beeldende kunst (bij renovaties of bij het afstoten van onroerend goed, onderhoud van

kunstwerken, auteursrechtelijke versus praktische aspecten).

Voor de uitvoering van deze harde regel is de Rijksbouwmeester de beleidsverantwoordelijke (zie het Koninklijk Besluit betreffende de Rijksgebouwendienst d.d. 14 juli 1989). De Adviesgroep Beeldende Kunst (ABK), waarin beeldend kunstenaars zitting hebben, adviseert de Rijksbouwmeester daarbij. De projectverantwoordelijke dient voor de toepassing van dit handboek zorg te dragen.

De harde regel luidt als volgt:

'Het realiseren van beeldende kunst bij huisvestingsprojecten.'

Het handboek is van toepassing gedurende de aanstellingsperiode van de huidige Rijksbouwmeester en is tot het moment van herroeping van toepassing.

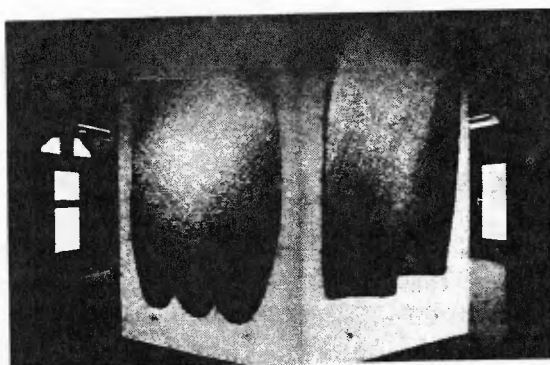

2. Toepassing van Beeldende Kunst

2.1. Reikwijdte van de regeling

De in de inleiding genoemde harde regel geeft aan dat bij huisvestingsprojecten¹ (ongeacht de financiering²), die binnen het taakgebied van de Rijksgebouwendienst in uitvoering worden genomen, beeldende kunst zal worden toegepast.

Kunsttoepassing vindt plaats bij projecten waarvan de totale investeringskosten hoger zijn dan één miljoen gulden (definitie zie MBR/BIK).

Bij projecten waarvan de Staat/Rijksgebouwendienst niet het juridische eigendom heeft (zoals bijvoorbeeld bij huur-, huurkoop-, operational en financial lease-, en andere projecten), vindt alleen kunsttoepassing plaats indien aan alle vijf onderstaande voorwaarden is voldaan³:

1. De gebruiksperiode is naar verwachting 10 jaar of langer. Het huurcontract is hierbij niet bepalend; en
2. Het project wordt in opdracht van een derde gebouwd specifiek voor de Rijksgebouwendienst en op grond van Rijksgebouwendienst-eisen; en
3. De Rijksgebouwendienst gebruikt het pand voor het overgrote deel; en
4. De Rijksbouwmeester adviseert over de architectenkeuze; en
5. De huursom van het project is f 100.000,- per jaar of hoger.

1 Onder huisvestingsprojecten wordt de stichting, de gehele of gedeeltelijk vernieuwing of verandering van een gebouw inclusief het inrichten van bijbehorende buiten-terreinen verstaan. Met andere woorden, indien een gebouw ingrijpende ruimtelijke ingrepen ondergaat, kan er aanleiding zijn voor toepassing van beeldende kunst. Bij werkzaamheden van zuiver onderhoud vindt geen kunsttoepassing plaats.

2 De financiering van de huisvestingsprojecten stelt de Rijksgebouwendienst in overwegende mate op grond van bedrijfseconomische criteria vast (zie onder meer het model Economische Alternatieven Analyse (EAA-model)). De verantwoordelijkheid van de Rijksbouwmeester voor de ruimtelijke kwaliteit van de huisvestingsprojecten houdt niet op bij projecten waar een huurfinanciering bedrijfseconomisch gezien het meest doelmatig is. Ook huisvestingsprojecten die door overboeking van begrotingsgelden gerealiseerd worden vallen onder die verantwoordelijkheid (zie Handboek SPELREGELS voor relaties tussen projectbudgetten, programmering en directiebudgetten van Directie Planning en Financiën (DPF) en Directie Advisering en Onderzoek (DAO)). Dit omdat kunst, net als gehandicaptenvoorzieningen, onderdeel is van het algemeen regeringsbeleid.

3 Voor het gemak worden deze projecten in het vervolg van dit handboek aangeduid met huurprojecten. Hieronder worden ook de anders gefinancierde projecten verstaan.

2.2 Bepaling van het kunstbudget

Het voor de beeldende kunst beschikbaar te stellen bedrag berekent men over de kosten van het huisvestingsproject. Als maatstaf voor deze kosten zijn de bouwkosten genomen, zoals gedefinieerd in het Bepaling Investeringskosten (BIK) punt 2 (zie hiervoor het handboek Methode Budgetteren Rijkshuisvesting, MBR). Grond of aankoopkosten worden niet meegerekend.

De berekening van het beschikbaar te stellen kunstbudget geschiedt volgens een glijdende schaal.

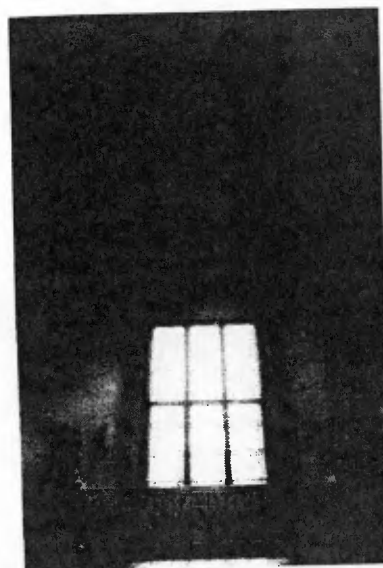
Indien (bedragen in mln. guldens):

- Bkn \leq 10,0	dan: BBK =	$2,0 \% * Bkn$
- $10,0 < Bkn \leq 15,0$	dan: BBK = 0,2	+ $1,0 \% * (Bkn - 10,0)$
- Bkn $>$ 15,0	dan: BBK = 0,25	+ $0,5 \% * (Bkn - 15,0)$

waarbij:

- Bkn de Bouwkosten zijn (conform punt 2 van het BIK) en
- BBK het Budget Beeldende Kunst is.

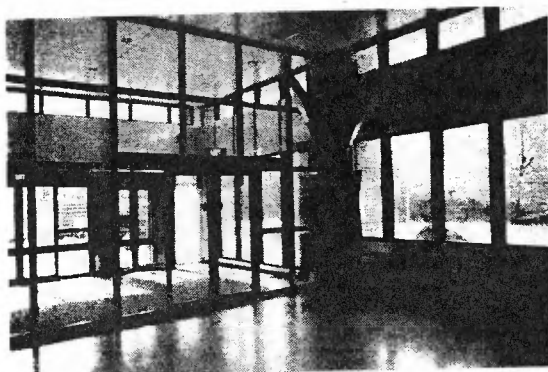
Bij het budget beeldende kunst dat in de plannings wordt opgenomen, dient vervolgens BTW (hoog tarief, 18,5%) te worden geteld⁴. Het budget beeldende kunst maakt deel uit van het toegekende BIK en kunnen derhalve worden bijgesteld op basis van de aldaar toegepaste CBS-index.

⁴ Er bestaat een directe relatie tussen de hoogte van de bouwkosten van een huisvestingsproject en het budget beeldende kunst. Indien op de kosten van het huisvestingsproject dient te worden bezuinigd kan, zolang geen verplichtingen zijn aangegaan, een evenredige bezuiniging op het budget beeldende kunst worden uitgevoerd. Meer dan evenredige bezuinigingen behoeven de schriftelijke instemming van de Rijksbouwmeester.

2.3 Bestemming van het kunstbudget

Het budget beeldende kunst is bestemd voor het totstandbrengen van in de bouw geïntegreerde kunsttoepassingen⁵, plaatsgebonden zelfstandige werken⁶ en zelfstandige werken⁷ van beeldende kunst.

Het budget is niet bestemd voor het onderhoud van beeldende kunst. Het algemene onderhoudsbudget, dat de regionale directies jaarlijks ontvangen, is eveneens bestemd voor het onderhoud van beeldende kunst.

2.4 Beeldende kunst bij huurprojecten

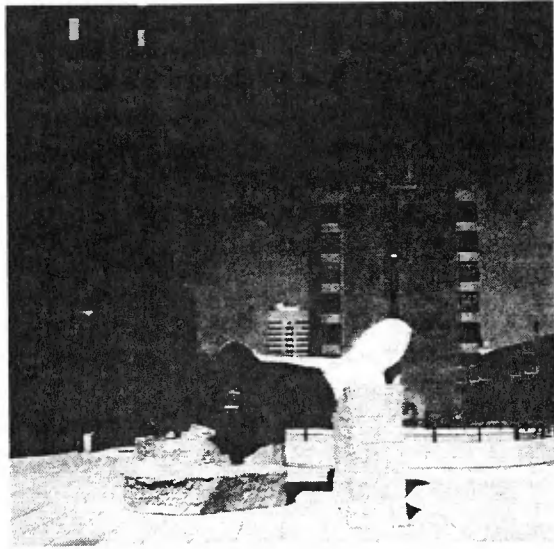
De vaststelling van het budget beeldende kunst voor huurprojecten vindt op grond van dezelfde methode plaats als voor eigendomsprojecten. Zoals de Rijksbouwmeester verantwoordelijkheid wil nemen voor de architectuur en de stedenbouwkundige inpassing van rijkshuisvesting in huurprojecten, zo neemt hij deze verantwoordelijkheid ook voor de toepassing van beeldende kunst bij huurprojecten.

Dit vraagt om nadere uitwerking. In de leidraad voor de projectbeheersing van het JR 120-programma is onder de ruimtelijk visuele vraagspecificaties aangegeven dat beeldende kunst wordt toegepast volgens dezelfde regeling als de beeldende kunst bij eigendomsgebouwen. Hiervoor wordt na overleg met de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder een schatting van de bouwkosten gemaakt.

5 Bij in de bouw geïntegreerde kunsttoepassingen (vloeren, tegelwerken, en dergelijke) is het budget beeldende kunst bestemd voor het honorarium van de beeldend kunstenaar, de uitvoering van het kunstwerk en de eventuele extra kosten die de kunsttoepassing vergt boven de kosten van het bouwwerk wanneer de kunsttoepassing niet zou plaatsvinden. Fysieke verplaatsing is niet mogelijk.

6 Hiermee zijn kunstwerken bedoeld die door middel van een opdracht zijn gerealiseerd (zie voetnoot 5) én die inhoudelijk en in hun verschijningsvorm plaatsgebonden zijn. Fysieke verplaatsing is, zij het in principe ongewenst, mogelijk mits de kunstenaar daarvoor instemming heeft gegeven.

7 Hiermee worden kunstwerken bedoeld die door middel van aankopen worden verworven. Deze kunstwerken zijn conceptueel niet verbonden met hun omgeving alhoewel ze wel voor een speciale lokatie zijn aangekocht. Fysieke verplaatsing is beperkt toelaatbaar en mogelijk.

Beeldende kunst is een onderdeel van de prestatiespecificaties en de projectplannen die in de definitiefase van een huisvestingsproject aan de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder worden geleverd.

In de onderhandelingen met de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder kan ervoor gekozen worden geen geïntegreerde kunst toe te passen (zie voetnoot 5). De beslissing daartoe wordt in overleg met de Adviesgroep Beeldende Kunst genomen. Deze beslissing is mede afhankelijk van de financiering van het project.

De projectontwikkelaar / belegger / verhuurder behoort de beeldende kunst te financieren en in de huursom te verwerken. Hij verstrekt de opdrachten.

De toepassing van beeldende kunst kan natuurlijk niet worden afgedwongen. Indien de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder niet bereid is mee te werken aan de realisatie van de beeldende kunst, zal de Rijksgebouwendienst, mits aan de in § 2.1 genoemde voorwaarden is voldaan, ernaar streven geheel voor eigen rekening beeldende kunst te realiseren (door opname van het budget beeldende kunst in de Bepaling Investeringskosten).

Aan de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder moet gemeld worden dat ook in die gevallen, de kunsttoepassingen onder de Auteurswet vallen en derhalve na de huurperiode niet verwijderd of gemuteerd kunnen worden zonder de instemming van de kunstenaar (of diens rechtsopvolgers). In die gevallen waarin de Rijksgebouwendienst aan de financiering van de kunst heeft bijgedragen moet bovendien instemming verkregen worden van de Rijksgebouwendienst. Zie hiervoor ook § 3, Het behoud van Beeldende Kunst.

Wat betreft het onderhoud van de kunstwerken kan overeengekomen worden dat de Staat (de RGD danwel de gebruiker; zie RTR '91) het dagelijks onderhoud uitvoert. Het niet-dagelijkse onderhoud is voor rekening van de RGD. Het onderhoud vindt plaats op basis van de onderhoudsinstructie. De RGD is gerechtigd afbeeldingen van het kunstwerk te publiceren. Daarvoor zullen door de kunstenaar 10 stuks kleinbeelddia's aan de RGD worden geleverd zonder dat

daarvoor extra kosten in rekening worden gebracht.

Na de huurperiode is het gehele onderhoud voor rekening van de eigenaar. Een beperkte onderhoudsperiode kan in overleg met de kunstenaar worden overeengekomen. Na afloop van die periode zal worden besloten of het onderhoud wordt voortgezet of niet.

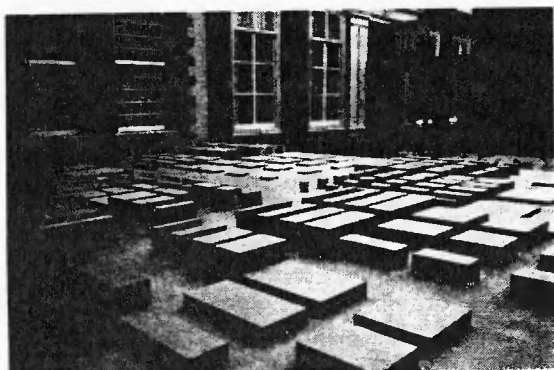
2.5 Procedures voor toepassing van Beeldende Kunst

In het herziene handboek 'SPELREGELS voor (relaties tussen) projectbudgetten, programmering en directiebudgetten' van Directie Planning en Financiën (DPF) en Directie Advisering en Onderzoek (DAO) van juni 1991 is aangegeven welke stappen gevolgd dienen te worden bij het opnemen van projecten in de Programma Voorraadbeheer Rijkshuisvesting/Meerjarenplanning Projecten Rijkshuisvesting (MPR) en hoe de Methode Project Management (PVR/MPM) zich tot de MPR-procedure verhoudt. Hiernaar zij verwezen wat betreft de behandeling van kunstbudgetten.

In het onderstaande zal de procedure, op grond waarvan de selectie en de begeleiding van de kunstenaar plaatsvindt, worden beschreven. Het betreft de zogenaamde open (inschrijvings)procedure⁸. Bij huurprojecten is voorafgaand aan de open procedure in overleg met de Adviesgroep Beeldende Kunst besloten of het kunstwerk geïntegreerd kan zijn (zie § 2.4 en 2.3).

De open procedure maakt onderscheid in vijf stappen:

1. Aanvang uitvoering kunstproject;
2. Formulering opdracht;
3. Plaatsing advertentie;
4. Selectie kandidaten;
5. Verstrekking van de (raam)opdracht.

Ad 1. De Adviseur Beeldende Kunst (ABK) gaat bij de projectverantwoordelijke na wanneer met de uitvoering van de beeldende kunst kan worden aangevangen.

Ad 2. De Adviseur Beeldende Kunst neemt contact op met de architect. Samen maken zij een analyse van de situatie waarbinnen de kunstopdracht moet plaatsvinden. Deze analyse wordt intern in de Adviesgroep Beelden-

de Kunst en met de Rijksbouwmeester besproken (en zonodig bijgesteld).

Bij huurprojecten wordt de analyse van de opdracht ook met de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder besproken.

⁸ Deze open procedure is van toepassing bij zowel eigendoms- als huurprojecten. Het is een regeling die een eerlijke en open mededinging van kunstenaars naar kunstopdrachten bevordert. In bepaalde, uitzonderlijke gevallen (bijvoorbeeld, bij zeer complexe opgaven) kan er voor gekozen worden geen open inschrijvingsprocedure te laten plaatsvinden. Dan wordt een beeldend kunstenaar rechtstreeks benaderd. Bij zeer geringe bedragen wordt er bij uitzondering afgeweken van de open procedure.

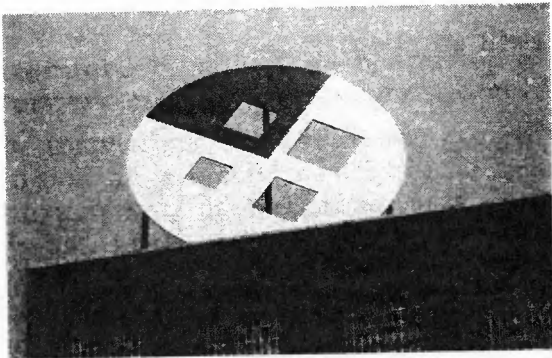
Indien een projectontwikkelaar / belegger / verhuurder wordt ingeschakeld blijft de open procedure van kracht.

In deze fase stelt men vast of er mogelijkwerwijs bouwkundige voorzieningen moeten worden getroffen teneinde het kunstwerk te realiseren.

- Ad 3. Kunstenaars worden door middel van een advertentie uitgenodigd het project uit te voeren. In die advertentie worden de opdracht, het kunstbudget en de voorwaarden waaronder de opdracht moet worden uitgevoerd genoemd.
- Ad 4. Uit de kandidaten selekteert⁹ de Adviesgroep Beeldende Kunst enkele beeldend kunstenaars. De Adviesgroep Beeldende Kunst adviseert de Rijksbouwmeester over deze keuze. De Adviesgroep Beeldende Kunst voert vervolgens overleg met de architect, de gebruikers en mogelijk andere betrokkenen. De Rijksbouwmeester heeft de eindverantwoordelijkheid.

Bij huurprojecten beslist de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder bij deze eerste vier stappen op advies van de Rijksbouwmeester.

Indien de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder de adviezen naast zich neerlegt, zal de Rijksgebouwendienst de kunst uit eigen budget financieren. De Rijksgebouwendienst geeft dan de opdrachten.

- Ad 5. De geselecteerde kunstenaar wordt verzocht een voorstel te maken waarin o.m. een (bindende) offerte voor de kunsttoepassing is opgesteld zodat op grond daarvan de zogenaamde raamopdracht¹⁰ gemaakt kan

9 Het is bij de selectie van de kunstenaar van groot belang dat de architect en de gebruiker voldoende betrokken zijn bij de besluitvorming. Het is voor hen de eerste stap naar een betekenisvol kunstwerk. Voor alle duidelijkheid zij vermeld dat inspraak in de besluitvorming niet wil zeggen dat architect of gebruiker een vetorecht heeft. Het komt zelden voor dat een van de partijen na het uitgebreide vooroverleg onoverkomelijke bezwaren blijft houden tegen de keuze van de kunstenaar of het gerealiseerde kunsttoepassing.

10 De raamopdracht verdeelt het project in vier fases. Na afloop van elke fase krijgt de kunstenaar een deel van het kunstbudget ter beschikking. De raamopdracht ziet er in grote lijnen als volgt uit:

Voor het voorlopig ontwerp (fase 1) presenteert de kunstenaar aan de adviesgroep beeldende kunst een eerste voorlopig ontwerp van zijn kunstwerk. Daarbij zijn ook de architect, de gebruiker van het gebouw en de projectverantwoordelijke uitnodigd. Tijdens de presentatie geeft de kunstenaar een toelichting op zijn voorlopig ontwerp en wordt bekeken hoe het ontwerp in de bouwplanning kan worden ingepast en welke voorzieningen noodzakelijk zijn. Een oordeel over de technische uitvoerbaarheid en de onderhoudsbehoefte moet ook gegeven worden. Deze technische aspecten moeten vanzelfsprekend worden afgewogen tegen de artistieke kwaliteit. Maar het is niet de bedoeling kunstwerken te realiseren die een zeer beperkte levensduur hebben. Het verslag van die presentatie wordt inclusief toelichting aan de partijen toegezonden.

Nadat het voorlopig ontwerp door de adviesgroep namens de Rijksbouwmeester is vastgesteld, kan het definitieve ontwerp (fase 2) worden gemaakt. Nadat bespreking van het definitieve ontwerp, kan de kunstenaar met de uitvoering (fase 3) beginnen. De uitvoering eindigt met de inzending van een aantal dia's van het werk, ter treffen van preventief

worden. In de raamopdracht is volgens de honorariumgrafiek¹¹ onderscheid gemaakt tussen het honorarium en de uitvoeringskosten van het kunstproject.

Het systeem van de raamopdrachten, in de loop der jaren als standaardovereenkomst door de Rijksgebouwendienst ontwikkeld, functioneert goed bij het realiseren van kunstopdrachten. Aanpassing van dit systeem aan situaties waarin huisvesting via huur wordt gefinancierd lijkt niet noodzakelijk.

2.6 Taakverdelingen

In deze paragraaf komt zowel de taakverdeling tussen de Rijksbouwmeester en de directies aan de orde als de taakverdeling met de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder.

De regionale directies dan wel Directie Projectmanagement (DPM) zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van de toepassing van beeldende kunst (het berekenen en in de bestedingsplannen reserveren van het kunstbudget, het geven van opdrachten, enz.).

De inhoudelijke verantwoordelijkheid voor de beeldende kunst is verankerd in het advies van de Adviesgroep Beeldende Kunst. Deze adviezen komen onder de verantwoordelijkheid van de Rijksbouwmeester tot stand. De eindverantwoordelijkheid voor de keuze van de kunstenaar en de opdracht ligt bij de Rijksbouwmeester.

Als de berekeningswijze van het budget beeldende kunst niet onverkort volgens § 2.2 plaatsvindt, dient de Rijksbouwmeester daartoe te besluiten. Dat gebeurt na een schriftelijk verzoek daartoe.

onderhoud (bijvoorbeeld aanbrengen van een anti-graffiticoating) en het aanleveren van een onderhoudsinstructie (fase 4). Pas daarna krijgt de kunstenaar de beschikking over het restant van zijn budget.

Het verlenen van voorschotten bij opdrachten aan beeldende kunstenaars kan nodig zijn omdat de kunstenaars in de te onderscheiden fasen van voorlopig ontwerp, definitief ontwerp en uitvoering van het kunstproject aanzienlijke kosten moeten maken. Hiervoor zij verwezen naar het Handboek Regelgeving van de Directie Financieel en Economische Zaken, hoofdstuk 8.3 en het Handboek Financiële Informatie en Administratie Rijkssoeverheid (HAFIR) deel A4.8.4 van het Ministerie van Financiën.

De voorschotten kunnen alleen over het gedeelte van de uitvoeringskosten worden verstrekt en zijn bestemd voor de aanschaf van door derden te leveren goederen en diensten. Er worden alleen voorschotten verstrekt indien de kunstenaar een schriftelijk bewijs overlegt dat er goederen en diensten zijn aangeschaft van derden en dat die goederen en diensten het eigendom zijn van de opdrachtgever (het model rijkseigendomsverklaring voorziet daarin; Bij een huurproject kan naar behoefte een vergelijkbare procedure worden gevolgd).

Voor de wijze van boeking van de opdrachten en de betaling daarvan aan de kunstenaars wordt verwezen naar de desbetreffende instructies van de Directie Planning en Financiën (DPF).

¹¹ In de honorariumgrafiek is de relatie tussen het totale kunstbudget en het honorarium van de kunstenaar weergegeven. Naarmate het kunstbudget groter is, neemt het honorariumpercentage af (zie bijlage 1).

Ook bij huurprojecten is de honorariumgrafiek van toepassing. Daarmee stuurt de Rijksgebouwendienst de honoraria van de kunstenaars aan, in tegenstelling tot de honoraria van de architecten. Dit houdt verband met de minder sterke positie van de kunstenaar aan de onderhandelingstafel.

Bij huurprojecten geldt dat de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder opdrachtgever is (tenzij de Rijksgebouwendienst de kunst voor zijn rekening neemt). Onverlet de bevoegdheden van de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder formuleert de Rijksbouwmeester voorstellen aangaande de hoogte van het kunstbudget, de analyse van de opdrachtomschrijving en de keuze van de kunstenaar. De Rijksbouwmeester advi-

seert en ondersteunt de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder in zijn keuze. Gestreefd wordt naar wederzijdse instemming ten aanzien van deze punten.

3. Het behoud van Beeldende Kunst

In deze paragraaf is aangegeven hoe met bestaande beeldende kunst omgegaan moet worden. De gedragsregels die daartoe zijn geformuleerd zijn grotendeels ontleend aan de wettelijke verplichtingen die de Auteurswet ons oplegt (§ 3.1). In § 3.2 is een aantal aanbevelingen gedaan m.b.t. situaties van verbouwing en renovatie. Waar het gaat om het afstoten van onroerend goed kan § 3.3 een handleiding geven. Tot slot is aandacht besteed aan het technisch onderhoud van beeldende kunst in § 3.4.

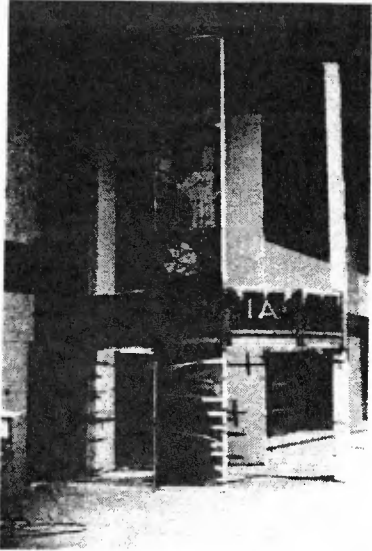
Een algemene opmerking vooraf. Zoals uit de rest van deze paragraaf zal blijken moet bij veel van de beschreven ingrepen met de kunstenaar overlegd worden over zijn kunstwerk. Bij verhuizing van de kunstenaar of bij de uitoefening van het persoonlijkheidsrecht door derden na de dood van de kunstenaar, is het niet altijd eenvoudig om het nieuwe adres te vinden. Een auteursrechtenbureau zoals Stichting Beeldrecht kan veelal de benodigde informatie verstrekken.

3.1 Het Auteursrecht op beeldende kunst

In deze paragraaf worden in het kort enkele van belang zijnde aspecten van het auteursrecht op beeldende kunst aangegeven. Dit is gebaseerd op het boekje 'Beeldrechtwijzer: Auteursrecht van beeldende kunstenaars' ('s-Gravenhage, Staatsdrukkerij en Uitgeverij, 1987).

Vaak blijken projectverantwoordelijken onvoldoende op de hoogte te zijn van hun mogelijkheden ten aanzien van het in opdracht vervaardigde of het aangekochte kunstwerk.

Enerzijds bestaat de —onjuiste— opvatting dat de Rijksgebouwendienst als eigenaar van een kunstwerk gerechtigd zou zijn daarmee te doen wat hem goed dunkt. Anderzijds wordt ook wel —eveneens ten onrechte— verkondigd, dat de Rijksgebouwendienst niets met het kunstwerk zou mogen doen.

Volgens de Auteurswet bezit een kunstenaar het volledige recht over zijn werk. Dit recht bestaat uit verschillende onderdelen, het exploitatierecht en het persoonlijkheidsrecht. Het kenmerkende van het persoonlijkheidsrecht is dat dit recht niet overdraagbaar is. De kunstenaar (of diens rechtsopvolger) kan zich ten allen tijde verzetten tegen inbreuken daarop. Onder dit recht wordt bijvoorbeeld verstaan het gebruik van een werk, aantasting van het werk door slechte reproducties, wijziging, verplaatsing, verwijdering of vernietiging van een kunstwerk waardoor de eer of goede naam van de kunstenaar wordt geschaad. Zijn persoonlijkheidsrecht (droit moral) mag niet worden aangetast. Bij de Rijksgebouwendienst kan hiervan al sprake zijn indien een kunstwerk dat speciaal voor bepaalde omgeving is gemaakt, wordt ver-

plaatst naar een omgeving die anders is dan de oorspronkelijke omgeving.

Dit persoonlijkheidsrecht is echter niet onbeperkt van toepassing. De belangen van de kunstenaar en die van de Rijksgebouwendienst dienen te worden afgewogen. Mocht wijziging, verwijdering of vernietiging van het kunstwerk noodzakelijk¹² blijken dan zal daarover vooraf in contact met de kunstenaar moeten worden getreden. In overleg kan worden vastgesteld wat nog wel en wat niet meer acceptabel is en onder welke voorwaarden. Men doet er altijd verstandig aan een verkregen instemming schriftelijk vast te leggen.

Een kunstenaar kan een of meerdere (rechts)personen aanwijzen die de rechten op het kunstwerk na zijn dood uitoefenen. De erfgenamen kunnen het persoonlijkheidsrecht uitoefenen als geen ander is aangewezen. Het persoonlijkheidsrecht voort tot 50 jaar na de dood van de kunstenaar. In EG-verband is een richtlijn in voorbereiding waarin deze periode tot 70 jaar verlengd wordt.

Bij beeldende kunst in huurprojecten heeft ook de eigenaar van het gebouw te maken met de rechten en plichten die de auteurswet voorschrijven. Het is goed wanneer de projectontwikkelaar / belegger / verhuurder door de Rijksgebouwendienst daarvan op de hoogte wordt gebracht.

¹² De term noodzakelijk geeft aan dat niet de persoonlijke opvattingen van de opdrachtgever of van de kunstenaar de doorslag geven bij een dergelijke beslissing. De wijziging, verwijdering danwel vernietiging moet met objectieve argumenten worden gemotiveerd. Het is vooraf nauwelijks aan te geven onder welke omstandigheden een dergelijke beslissing gerechtvaardigd is. Indien de opdrachtgever en opdrachtnemer in een concreet geval van mening blijven verschillen over wat noodzakelijk is en wat niet, kan een rechterlijke uitspraak worden gevraagd.

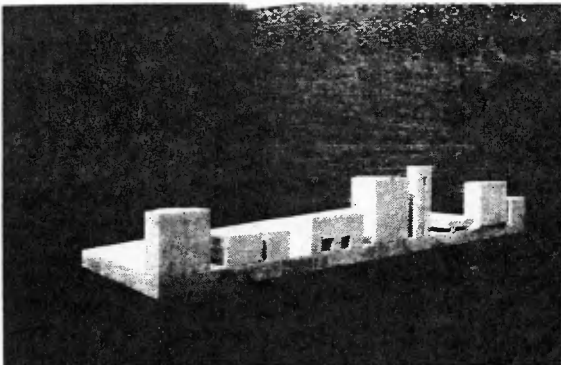
Het is niet mogelijk een kunstenaar afstand te laten doen van het persoonlijkheidsrecht.

3.2 Renovatie en verbouw

Veel van de gebouwen die de Rijksgebouwendienst in beheer heeft worden na verloop van jaren verbouwd of gerenoveerd. Hierbij moet een onderscheid gemaakt worden tussen gebouwen die in eigendom zijn en de zogenaamde huurgebouwen (zie § 2.1).

Bij huurprojecten moet worden vastgesteld of de beeldende kunst is gerealiseerd op basis van de procentageregeling of niet en of de Rijksgebouwendienst die kunst heeft gefinancierd.

Allereerst de renovatie of verbouwing bij eigendomsobjecten.

Wanneer het renovatieplan is opgesteld blijkt of de beeldende kunst aangetast wordt of niet. In het geval de kunst niet in de originele staat in stand kan worden gehouden, zal in overleg met de kunstenaar (of diens rechtsoptvolgers) moeten worden bepaald wat er met het kunstwerk zal gebeuren. Immers, amovering of wijziging van het kunstwerk kan slechts met schriftelijke instemming van de

kunstenaar (of diens rechtsoptvolgers) gebeuren. Wordt zonder die instemming toch gestart met de renovatie dan kan dat leiden tot een geldboete. Er staan vier opties open:

1. Soms wordt er bij het opstellen van het renovatieplan onvoldoende rekening gehouden met de aanwezige kunsttoepassing. Een wijziging van het plan kan dan een oplossing geven. De Rijksbouwmeester neemt daartoe de beslissing.
2. Als men meent goede gronden te hebben om een kunstwerk te verplaatsen, af te breken of anderszins in te grijpen, zal men, nadat de kunstenaar tevoren van het voornemen en de motieven in kennis heeft gesteld, in veel gevallen een oplossing vinden die voor beide partijen bevredigend is.
3. Mocht ook na overleg met de kunstenaar een oplossing niet voorhanden lijken te zijn, dan is arbitrage een mogelijkheid waaraan gedacht moet worden.
4. Ten slot blijft er voor de Rijksgebouwendienst een juridische weg, bijvoorbeeld een kort geding, over om alsnog een oplossing te vinden. Kansloos is een geding indien de kunstenaar kan aantonen dat hij/zij niet redelijk en/of billijk is behandeld. Vanzelfsprekend kan ook de kunstenaar een kort geding tegen de Rijksgebouwendienst aanspannen.

Het is niet van tevoren vast te stellen in welke gevallen een kunstwerk verwijderd of veranderd mag worden. Dat hangt immers samen met de maatschappelijk en culturele waarde van het betreffende kunstobject. De vaststelling daarvan vergt de nodige kennis en ervaring. De Rijksbouwmeester kan daarin, tot op zekere hoogte en bijgestaan door de Adviesgroep Beeldende Kunst, een bemiddelende rol vervullen. Soms zal extern advies ingewonnen

moeten worden (te denken valt aan een op incidentele basis bijeen te roepen adviescommissie van kunstcritici en -historici).

Er doet zich nog een andere mogelijkheid voor.

De renovatie kan ertoe leiden dat sommige delen van het onroerend goed moeten worden gesloopt. Bij die sloop kunnen (delen van) kunstwerken gevonden worden die door onvoorzichtigheid van vroegere gebruikers uit het zicht zijn verwijderd (bijvoorbeeld overpleisteren van een muurschildering).

Vanzelfsprekend moeten de werkzaamheden dan worden opgeschort totdat duidelijk is geworden welke kunstenaar het werk heeft gemaakt. Immers, de kunstenaar moet instemmen met de amovering op straffe van een geldboete.

Bij huurprojecten ligt de zaak niet veel anders, of de Rijksgebouwendienst opdrachtgever is of niet. De Rijksgebouwendienst is dan verantwoordelijk voor de wijze waarop hij met de kunst omgaat. De verantwoordelijkheid gaat na afloop van de huurperiode over aan de verhuurder. De eisen die de wet stelt aan zorgvuldigheid zijn voor de Rijksgebouwendienst niet anders dan voor de verhuurder.

3.3. Het afstoten van onroerend goed

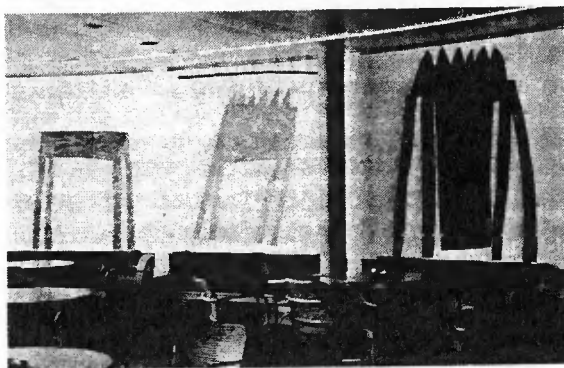
Bij het afstoten van onroerend goed is van belang vast te stellen of er kunst is toegepast. Is dat het geval, dan kan het een waardebepalende factor in de opbrengst zijn. Anderszijds kan het voor de nieuwe eigenaar ook een belemmering zijn bij de uitvoering van zijn bedrijf.

Volgens de Auteurswet maakt het geen verschil wie de oorspronkelijke eigenaar of opdrachtgever is. De nieuwe eigenaar is op dezelfde wijze aan zijn verplichtingen gebonden als de Rijksgebouwendienst.

Een algemene regel is dat alles wordt meeverkocht met het onroerend goed voorzover het aarde en nagelvast zit. Deze algemene regel geldt ook voor in de bouw geïntegreerde beeldende kunst.

Bij de beeldende kunst moet worden toegevoegd dat ook de kunstwerken worden meeverkocht die door middel van een opdracht zijn gerealiseerd en die inhoudelijk en in hun verschijningsvorm plaatsgebonden zijn (zie voetnoot 6). Wat zou verwijdering voor zin hebben? Een nieuwe plaats is vaak slechts met veel moeite te vinden. Opslag in depots komt de kwaliteit niet ten goede en is duur. Meeverkopen is, na een gedegen waardebeoordeling, meestal het beste. Hiervan moet de kunstenaar op de hoogte worden gesteld.

Tot slot de kunsttoepassingen die naar hun aard niet lokatie, maar wel bestemmingsgebonden zijn. Deze kunnen uit het af te stoten pand worden verwijderd. Bij deze kunstwerken zijn twee opties mogelijk:

1. Herplaatsing in andere panden, waarvan de bestemming zich daartoe leent. Hiervoor moet wel overeenstemming worden bereikt met de gebruiker en de kunstenaar.
2. Opslag in de depots van de Rijksdienst Beeldende Kunst. Deze optie is minder gelukkig. De kunst verdwijnt dan in het

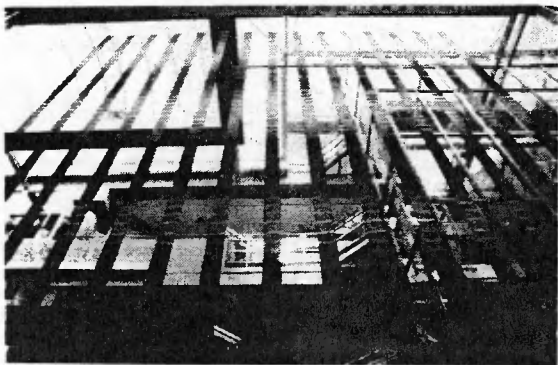

algemeen uit het zicht van het publiek en dat moet zoveel mogelijk voorkomen worden.

De waardebepaling van de te vervreemden kunst kan niet tot stand komen zonder de inbreng van daartoe gespecialiseerde deskundigen. Deze kunnen gezocht worden in kringen van museum- en RBK-medewerkers. Vooraf moet duidelijk zijn dat de bepaalde waarde door beide partijen wordt geaccepteerd. Hiertoe moet de Rijksgebouwendienst een afspraak maken met Financiën /Domeinen over de te volgen procedure. Een dergelijke afspraak zal van geval tot geval gemaakt moeten worden.

3.4 Het onderhoud van beeldende kunst

Net als alle andere goederen die de Rijksgebouwendienst tot stand brengt heeft ook beeldende kunst een regelmatig onderhoud. In de Regeling Taakverdeling Rijkshuisvesting (RTR '91) is de beeldende kunst opgenomen onder het onderdeel 'eigenaarszaken'. Dit betekent dat de Rijksgebouwendienst verantwoordelijk is voor het niet-dagelijkse onderhoud. Het dagelijkse onderhoud, bijvoorbeeld schoonhouden (graffiti en dergelijke), behoort tot de verantwoordelijkheid van de gebruiker. Daarop heeft de Rijksgebouwendienst beperkte invloed.

Voor de kunstwerken die in het kader van de percentage-regeling worden gerealiseerd kunnen geen museale condities worden geschapen. Het gevolg daarvan is dat door gebruik, door lichtinval of door andere externe factoren die in een museum 'beheerst' worden en in een kantooromgeving niet, de kunstwerken in technische zin sneller verouderen¹³. Vanzelfsprekend moet men bedacht op eventueel te nemen beschermende maatregelen.

Kunstwerken leiden niet alleen onder (onbedoelde) technische veroudering. In sommige gevallen is de veroudering van het kunstwerk onderdeel van de artistieke inhoud van het kunstwerk. Beschermende maatregelen moeten dan juist niet getroffen worden.

Wel moet er, en dat geldt zowel bij kunstwerken die bedoeld als kunstwerken die onbedoeld verouderen, met de kunstenaar worden besproken dat de kunst een beperkte gebruiksduur heeft en dat na die periode zal worden gezien of het kunstwerk behouden zal blijven (na herstel) of niet.

¹³ Een linoleumvloer die voor een Rijksscholengemeenschap in de centrale hal is ontworpen, heeft door intensief gebruik een beperkte levensduur (bijvoorbeeld Rijksscholengemeenschap Breda, kunstenaar B. Boogaard). Een textieltoepassing hangend in de centrale glazen hal van het ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid in Den Haag heeft door de inval van zonlicht een beperkte levensduur (bijvoorbeeld kunstenaar J. van Rooijen).

Teneinde een goed onderhoud te kunnen verrichten is het noodzakelijk dat de onderhoudsinstructie¹⁴, die de kunstenaar bij de oplevering van het kunstwerk overlegt, zowel bij de (regionale) directie als bij de gebruiker beschikbaar is.

Vanzelfsprekend voert de afdeling Technisch Beheer het beheer over deze onderhoudsinstructies. Het Bureau Rijksbouwmeester blijft voor inhoudelijk advies beschikbaar. In de bijlage zijn een aantal aanwijzingen opgenomen voor een goed beheer van kunstwerken. De hierin aangegeven aanwijzingen worden niet als verplichting opgelegd. Het zijn meer suggesties voor het beheer.

Wat betreft het niet-dagelijkse onderhoud van beeldende kunst moet als uitgangspunt worden genomen dat het onderhoud wordt gekoppeld

aan het onderhoud aan de gebouwen en terreinen. Waarom zou immers de verflaag van een kunstwerk langer moeten meegaan dan dat van een raamkozijn? Het moment waarop aandacht aan het onderhoud van beeldende kunst moet worden besteed zou derhalve niet hoeven te verschillen van dat van de gebouwen. Bij elke onderhoudsinspectie¹⁵ dient de aandacht ook uit te gaan naar de beeldende kunst of het nu geïntegreerde kunst is of niet.

¹⁴ De onderhoudsinstructie kent een zuiver juridische aspect en een inhoudelijk aspect. In juridische zin dekt een onderhoudsinstructie de gebruiker in tegen een aanspraak van de kunstenaar op het persoonlijkheidsrecht. Houdt de gebruiker zich aan die instructie dan kan er nooit een aanspraak volgen.

Het inhoudelijke aspect is belangrijker. Voor het behoud van de gerealiseerde kunstwerken is het van groot belang dat in de onderhoudsinstructie aandacht wordt besteed aan het materiaalgebruik, de chemische samenstelling van de gebruikte materialen, de toegepaste technieken, enz. enz. Zonder de kunstenaars die een onderhoudsinstructie schrijven voor hun kunstwerk tekort te willen doen, blijkt maar al te vaak dat de instructies tekort schieten of soms zelfs schadelijk zijn voor het kunstwerk. Dat is niet verwonderlijk. Het zijn aparte disciplines.

De afdelingen Technisch Beheer van de regionale directies dienen, voordat tot betaling van de laatste termijn aan de kunstenaar wordt overgegaan, de onderhoudsinstructie inhoudelijk te toetsen. Zonodig kan met de kunstenaar overlegd worden hoe de instructie bijgesteld kan worden. Dit alles in het belang van een goed beheer van veelal kostbare kunstwerken.

In de uitgave 'The Nationale Trust Manual of Housekeeping, a particular guide to the conservation of old houses and their contents' (H. Sandwith [ed.] & S. Stainton [ed.], 5e dr., London, Penguin 1988, [ed. princ. 1984]) zijn vele praktische tips en aanwijzingen opgenomen die de instandhouding van kunstwerken of andere waardevolle zaken kunnen bevorderen. Niet alleen de regionale directies, maar vooral ook de gebruikers, zouden een exemplaar daarvan in bezit moeten hebben.

¹⁵ In het Bureau Rijksbouwmeester worden de in de afgelopen 45 jaar gerealiseerde kunstwerken geïnventariseerd. In het bestand dat aan het Basis Registratie Systeem (BRS) zal worden gekoppeld, worden ook aspecten met betrekking tot de onderhoudsstaat van de kunstwerken opgenomen.

Degene die voor de uitvoering van het onderhoud van beeldende kunst zorg draagt, kan echter niet altijd zonder tussenkomst van de kunstenaar worden aangewezen. Immers, door het onderhouden van een kunstwerk kan het (onbedoeld) aangetast worden. Soms ook is het de bedoeling van de kunstenaar het kunstwerk te laten vervallen. In overleg met de Adviseur Beeldende Kunst kan worden afgesproken hoe van geval tot geval gehandeld dient te worden. Zo nodig wordt daarbij de restauratietechnisch adviseur van het bureau om advies gevraagd.

De onderhoudskosten van de kunstwerken komen ten laste van de regionale onderhoudsbudgetten. Elke directie dient ervoor te zorgen dat een reservering wordt gemaakt.

Soms blijkt dat het kunstwerk na korte tijd gebreken vertoont die bij oplevering niet zichtbaar waren. Op grond van dergelijke 'verborgen gebreken' bestaat de mogelijkheid de kunstenaar aansprakelijk te stellen.

In een ander geval is het kunstwerk beschadigd (bedoeld of onbedoeld) door onvoorzichtigheid en moet het hersteld worden. Vanzelfsprekend zal de opgelopen schade dan verhaald moeten worden op degene die de schade heeft berokkend.

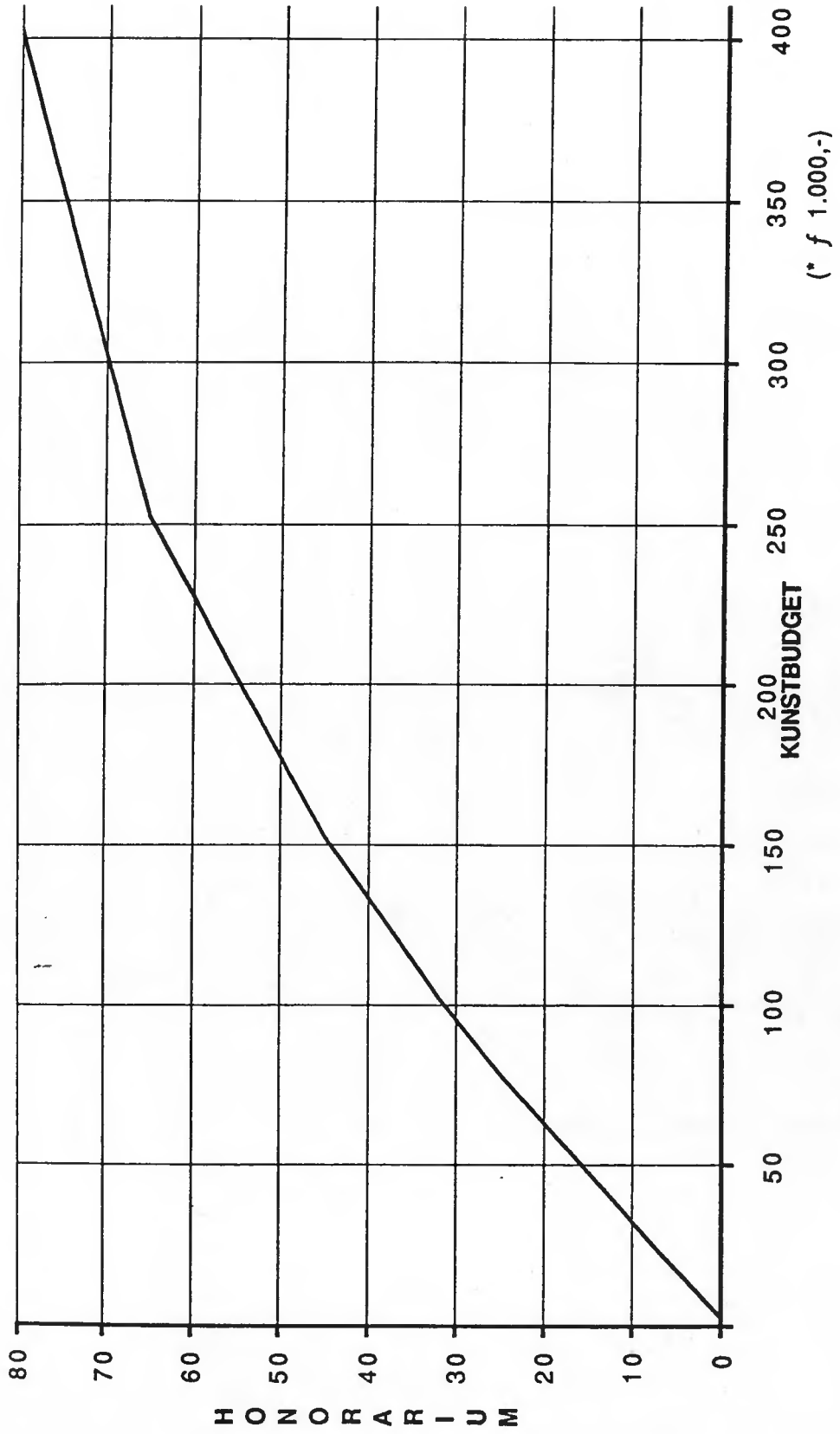
Wanneer het kunstwerk zo ernstig is beschadigd dat herstel onmogelijk is, zullen de restanten met het oog op het persoonlijkheidsrecht van de kunstenaar in overleg moeten worden verwijderd. Eventueel kunnen de restanten tegen materiaalkosten aan de kunstenaar worden verkocht.

4. Lijst van afkortingen

- ABK Adviesgroep Beeldende Kunst en Adviseur Beeldende Kunst;
- BBK Budget Beeldende Kunst;
- BIK Bepaling Investeringskosten;
- BOR Beleidsoverleg Rijksgebouwendienst;
- BRbm Bureau Rijksbouwmeester;
- BRS Basis Registratie Systeem;
- CBS Centraal Bureau voor de Statistiek.
- DAO Directie Advisering en Onderzoek;
- DPF Directie Planning en Financiën;
- DPM Directie Projectmanagement;
- EAA Economische Alternatieven Analyse;
- HAFIR Handboek Financiële Informatie en Administratie Rijksoverheid
- MBR Methode Budgetteren Rijkshuisvesting;
- MPM Methode Projectmanagement;
- MPR Meerjarenprogramma Projecten Rijkshuisvesting;
- PVR Programma Voorraadbeheer Rijkshuisvesting;
- RBK Rijksdienst Beeldende Kunst;
- Rbm Rijksbouwmeester;
- RGD Rijksgebouwendienst;
- RTR Regeling Taakverdeling Rijkshuisvesting.

HONORARIUMGRAFIEK BEELDEND KUNSTENAARS

1 Inleiding

2 Licht

2.1 daglicht

2.2 elektrisch licht

2.3 bescherming tegen licht

3 Klimaat

3.1 maatregelen om een optimaal klimaat te bereiken

4 Schilderijen

4.1 het voorkomen van schade

4.2 wat te doen bij eventuele schade

4.3 intern transport van schilderijen

4.4 lijsten

5 Metaal

5.1 patina

5.2 onderhoud van voorwerpen met patina

5.3 brons

6 Textiel

6.1 textiel en licht

6.2 het voorkomen van schade aan wandkleden

7 Keramiek

AANWIJZINGEN VOOR EEN GOED BEHEER VAN KUNSTWERKEN

(Deze versie is analoog aan de aanwijzingen van de Rijksdienst
Beeldende Kunst, 1987).

1 Inleiding

De reden van deze brochure is dat de Rijksgebouwendienst er grote waarde aan hecht dat de kunstwerken die ingevolge de uitvoering van de Percentageregeling Beeldende Kunst bij Rijksgebouwen zijn tot stand gekomen of aangekocht, door een optimaal beheer zo goed mogelijk worden onderhouden en geconserveerd.

De kunstwerken die behoren tot de kunsttoepassing ingevolge de Percentageregeling, bezitten doorgaans de status van voorwerpen van Bijzondere Culturele Waarde, zoals deze in het Koninklijk Besluit houdende de regeling van de zorg voor objecten van culturele waarde van het Rijk (gepubliceerd in de Staatscourant van 18-2-1985) is gedefinieerd.

Naast adviezen over de juiste lichtsterkte en het juiste klimaat zal hier aangegeven worden hoe bepaalde voorwerpen onderhouden dienen te worden. Een aantal van deze handelingen lijkt voor de hand te liggen maar de praktijk heeft uitgewezen dat het behoud van kunstvoorwerpen hier in grote mate van afhankelijk is. In een aantal gevallen zal worden genoemd wat u absoluut niet moet doen. Goed bedoelde handelingen kunnen bij het voorwerp soms onherstelbare schade aanrichten. In alle gevallen van twijfel raden wij u aan om direct contact op te nemen met de Adviesgroep Beeldende Kunst (ABK) van de Rijksgebouwendienst. Bij het opstellen van deze aanwijzingen is gebleken dat het bijna niet mogelijk is om algemeen geldende regels voor de juiste temperatuur en vochtigheid vast te stellen en dat in veel gevallen compromissen moeten worden gesloten. Een voorbeeld hiervan is het probleem dat ontstaat bij het vaststellen van de meest gunstige temperatuur en vochtigheid in een ruimte waar zowel meubelen en werken op papier zijn te vinden. Een relatief hoge vochtigheidsgraad is beter voor meubelen, terwijl een lagere vochtigheidsgraad nodig is voor papier. In een dergelijk geval moet er dan ook gezocht worden naar gemiddelde vochtigheidsgraad. Hoewel de ABK dit probleem onderkent, worden hier toch de meest optimale omstandigheden voor een goed be-

heer genoemd. Tot slot moet er op worden gewezen dat het navolgen van deze aanwijzingen ook in uw eigen belang is: alle schade ten gevolge van tekortkomingen in het dagelijks onderhoud zal namelijk op de veroorzaker worden verhaald.

2 Licht

Schade die door de inwerking van het licht wordt veroorzaakt kan nooit meer ongedaan worden gemaakt. Zelfs zwak licht kan al schade aanrichten. In grote mate lichtgevoelig zijn textiel, werken op papier en olieverfschilderijen.

Hoewel hout in mindere mate dan de bovengenoemde categorieën te lijden heeft van inwerking van licht, kan de kleur verschieten of verbleken.

2.1 Daglicht

Daglicht bestaat o.a. uit ultraviolette- en infrarode stralen. De voor het menselijk oog onzichtbare, ultraviolette stralen veroorzaken de meeste schade. De warmte van infrarode stralen kan echter ook schade veroorzaken. Daarnaast doet zowel direct als indirect zonlicht veel kwaad.

2.2 Elektrisch licht

Het voordeel van kunstmatig licht is dat het veel beter te regelen is dan daglicht. Er moet echter op gewezen worden dat vooral spots, door een teveel aan lichtsterkte en door een grote warmte ontwikkeling veel schade kunnen aanrichten. Richt spots dan ook nooit rechtstreeks op de kunstvoorwerpen of plaats ze tenminste 4 meter van het kunstvoorwerp. In het meest gunstige geval zal er sprake moeten zijn van een gelijkmatige en niet te sterke belichting.

2.3 Bescherming tegen licht

Algemeen kan gesteld worden dat direct zonlicht zoveel mogelijk geweerd dient te worden. Dit kan o.a. bereikt worden door zon- en lichtwerende vitrage en/of rol gordijnen aan te brengen. Om de U.V. stralen uit het zon- en daglicht te weren kan het vensterglas voorzien worden van een U.V. werende folie of vernis. Wordt een vertrek verlicht door T.L.buizen,

zorg dan altijd voor U.V. werende lichtbakken. Ook bestaan er T.L. buizen en gloeilampen met een lage U.V. en/of infraroodstraling.

3 Klimaat

Het klimaat kan nadelig worden beïnvloed door een te hoge of te lage vochtigheid, een sterk schommelende temperatuur en door luchtvervuiling. In tegenstelling tot luchtvervuiling kunnen sterke schommelingen in temperatuur, extreme kou en extreme warmte worden voorkomen. Dit is nodig aangezien een groot aantal voorwerpen zoals meubelen en schilderijen, al dan niet op paneel, reageert op veranderingen van het klimaat. Een voorbeeld hiervan is het zg. "werken" van hout. Hout krimpt in een droge omgeving en zwelt op bij een toename van de vochtigheid. Als dit schoksgewijs gebeurt treedt er schade op door scheuren, barsten en krom trekken. De centrale verwarming is meestal de belangrijkste oorzaak van te droge lucht. Ook lucht met een te grote hoeveelheid vocht komt voor en kan ongewenste condens veroorzaken. De maximum hoeveelheid vocht die lucht kan opnemen is afhankelijk van de temperatuur. Hoe lager de temperatuur hoe meer vocht de lucht op kan nemen. Om een goed klimaat te bereiken moet er dus een evenwicht worden gezocht tussen de temperatuur en de relatieve vochtigheid. In de meeste gevallen ontstaat de meest ideale situatie als de temperatuur rond de 18 graden Celsius ligt en de relatieve vochtigheid ongeveer 55% bedraagt.

3.1 Maatregelen om een optimaal klimaat te bereiken

Er dient op gewezen te worden dat grote schommelingen in temperatuur zoveel mogelijk voorkomen dienen te worden. Om dit te bereiken is het belangrijk dat gedurende de winter de verwarming tijdens het weekeinde op een lagere stand blijft dóórbranden en dat in het voor- of najaar de verwarming niet plotseling volop wordt opgestookt of uitgezet. Helemaal uit den boze is het plaatsen van een voorwerp in de directe

omgeving van een radiator of andere warmtebron.

4 Schilderijen

4.1 Het voorkomen van schade

Het kan niet genoeg benadrukt worden dat een veilige plaats een schilderij voor veel onnodige schade kan behoeden. Veiligheid kan o.a. gewaarborgd worden door het schilderij bij voorkeur niet in een looproute en nooit in een smalle gang op te hangen. Het plaatsen van b.v. een wandtafel of ladenkast onder het schilderij kan daarnaast veel onheil voorkomen. De praktijk leert dat veel beschadigingen ontstaan door onvoorzichtigheid van schoonmaakpersoneel.

Wijs dit personeel op het gevaar van ladders en bezemstelen en het stofzuigen met de "steel" in de richting van het kunstontwerp (doorgaans de muur). Het spreekt vanzelf dat als een kamer opnieuw wordt behangen of geschilderd, het schilderij, verpakt in dekens, op een veilige plaats moet worden opgeborgen. Voordat het schilderij kan worden terugehangen moet een geschilderde of behangen muur goed droog zijn en de verflucht verdwenen.

Bestaat er een vermoeden dat de muur waartegen het schilderij hangt te lijden heeft van vochtigheid, hang het schilderij dan niet direct tegen de muur maar plaats er bijvoorbeeld twee halve kurken tussen zodat luchtcirculatie mogelijk is.

4.2 Wat te doen bij eventuele schade

Als u een beschadiging van het oppervlak constateert, laat het schilderij dan in alle gevallen rustig hangen en neem direct contact op met de ABK. Hetzelfde geldt voor waterschade; verplaats het schilderij niet en wacht tot het vocht is opgedroogd. Witte ondoorzichtige plekken hoeven niet ernstig te zijn maar ook nu weer geldt: neem direct contact op met de ABK.

4.3 Intern transport van schilderijen

Over het algemeen doet men er verstandig aan om vrijstaande en/of hangende kunstwerken niet of zo min mogelijk te verplaatsen.

Zorg dat, dat als een schilderij moet worden opgehangen of afgenomen, er genoeg mensen beschikbaar zijn die kunnen helpen. De meeste schilderijen moeten door twee mensen in een verticale positie worden gedragen. De een dient de voorzijde in het oog te houden terwijl de ander op de achterkant let. Zet van te voren meubelen en andere obstakels uit de looproute. Bij het transport van grote schilderijen moet men de hoogte van deuren en trappehuizen in de gaten houden. Draag een schilderij altijd aan de lijst, nooit aan het spieraam. Als het schilderij geen lijst heeft let er dan op dat de voorzijde niet aangeraakt wordt.

Als het schilderij niet langer op de daarvoor bedoelde plaats kan worden opgehangen neem dan direct contact op met de ABK.

4.4 Lijsten

Naast esthetische waarde heeft een lijst ook een beschermende functie. Wat het onderhoud betreft moet er op gewezen worden dat het afstoffen van lijsten zo min mogelijk moet gebeuren. Het afnemen met een vochtige doek moet ten zeerste worden afgeraden. Lijsten zijn fragieler dan u denkt; het risico is groot dat er bij de minste stoot al verguldsel en gipsdeeltjes afspringen.

Mochten er stukjes verguldsel of delen van ornamenten losraken, bewaar deze dan of plak een enveloppe met de fragmenten met plakband achter de lijst.

5 Metaal

Evenals schilderijen is metaal onderhevig aan slijtage en kan door ondeskundig onderhoud ernstig beschadigd worden. Daarnaast heeft een vochtige atmosfeer roest en corrosie tot gevolg.

5.1 Patina

Patina is de benaming van de oxidatielaag op een metalen voorwerp. Deze laag is in de loop van de tijd tot stand gekomen of kunstmatig aangebracht. Het is van groot belang deze oxidatielaag intact te laten aangezien deze onderdeel uitmaakt van de geschiedenis van het ontwerp.

5.2 Onderhoud van voorwerpen met patina

Laat metalen voorwerpen met patina zoveel mogelijk met rust. Afstoffen veroorzaakt reeds lichte slijtage en mag alleen zeer af en toe met een zachte borstel gebeuren. Het spreekt vanzelf dat poetsen uit den boze is. Ook het opwrijven van het voorwerp met een zachte doek moet worden afgeraden.

5.3 Brons

Het onderhoud van bronzen voorwerpen vereist grote voorzichtigheid. Door bronzen voorwerpen te behandelen met een poetsmiddel beschadigt u de afwerklaag die bedoeld is om oneffenheden in het brons aan het oog te onttrekken. Evenals bij voorwerpen met een patina kunt u volstaan met het bronzen voorwerp zo nu en dan heel voorzichtig met een zachte borstel af te stoffen.

6 Textiel

6.1 Licht

Licht heeft op textiel een zeer nadelige invloed; het doet textiel vergaan en verkleuren. Elk soort licht zowel het zichtbare als het ultraviolette en het infrarode, veroorzaakt schade. Het is dus van belang de invloed van licht zoveel mogelijk te beperken (zie punt 2.3).

6.2 Het voorkomen van schade aan wandkleden

Wandkleden zijn zeer gevoelig voor licht. Een plaats in de directe zon moet dan ook sterk worden afgeraden. Richt ook nooit een spotje op het wandkleed. Het ophangstelsel zal in

veel gevallen bestaan uit een strook klittenband en een smalle plank. Een wandkleed mag nooit aan ringen worden opgehangen. Let erop dat het wandkleed niet tegen een vochtige muur wordt opgehangen. Vocht bevat een vrij grote hoeveelheid zouten die door het wandkleed worden geabsorbeerd. Zorg dat het wandkleed niet op de tocht hangt. Tocht zal "wapperen" tot gevold hebben wat extra slijtage veroorzaakt. Bovendien zal door tocht veel stof worden verplaatst dat dan op het wandkleed terecht komt. Als het wandkleed erg stoffig is geworden kunt u het reinigen met een stofzuiger. Doe dit echter nooit zonder dat het voorzetstuk van de stofzuiger is voorzien van een nylonkous. Gebruik bij voorkeur een stofzuiger met regelbare zuigkracht.

7 Keramik

Keramik heeft niet te lijden van licht of van een ongunstig klimaat. Het voortbestaan van keramik wordt voornamelijk bedreigd door breuk en door ondeskundige reparaties. Weersta de verleiding om zelf scherven aan elkaar te plakken. Bewaar de scherven afzonderlijk in vloeipapier zodat de breukvlakken niet beschadigen en het glazuur niet kan afschilferen. Gooi de scherven nooit weg en neem direct contact op met de ABK.